

Ferencz-Nagy Zoltán

KÖZÉRZET ÉS LÍRA – 1967/2024

A másik dolog: én úgy döntöttem, hogy az időmet jobban fel tudom használni, ha verseket írok, mintsem hogy azon rágódjam, a versszerkesztők hány verset adnak vissza és miért; ez különben fölösleges is. Próbáljunk összegyűlni a magunk kerekasztala körül, és tárgyaljuk meg magunkkal a dolgokat. Próbáljuk elmondani a magunk közérzetét, ne próbáljuk megjátszani a néptanácselnökök szerepét, próbáljuk elmondani, hogyan érezzük magunkat 1967 júliusában és azután.¹ (Farkas Árpád)

Az 1967-es *Vitorla-ének* című antológiát az irodalomtörténet a második Forrás-nemzedék fellépéseként tartja számon. Lászlóffy Aladár szerkesztette, és ha hihetünk Cseke Gábornak, a bekerülés módja elég nagy részben múlt a véletleneken (Csiki László például kimaradt, Cseke pedig úgy került bele, hogy Lászlóffy Aladár elcsípte a Főtéren, amikor az antológia már körülbelül készen volt, s kérdezte, nem adna-e bele ő is verset).² Bár az antológia utóélete során egyes szerzőkben megszületett a közösségérzet, Lászlóffy a bevezetőben maga írja le, hogy „Sem nemzedéknek, sem iskolának nem nevezhetjük őket! Nemzedék mivoltuk kor szerint sem igaz. Iskola jellegük még ennél is szűkebb, szabatosabb meghatározás lenne, s olyan tényezőket feltételez, melyek távolról sem kapcsolják össze őket.”³ Mi kapcsolja akkor össze ezeket a szerzőket? Csak a magyar könyvkiadás antológiászenvedélyének köszönhető, hogy megjelent a *Vitorla-ének*?

Nem céloim túlzottan tudományosnak lenni. Irodalmi vágyakkal teli erdélyi magyar fiatalként olvastam a könyvet, s akként is tudok írni róla, így elsődleges kérdéseim a következők lesznek: 1. Mit jelentett 1967-ben fiatal erdélyi szerzőnek lenni? Mit jelent most? 2. Milyen az irodalmi intézményrendszer, mit hányhatnának manapság a főszerkesztők és kultúraszervezők szemére a második Forrás-nemzedék ifjontcai? 3. Mit lehet kezdeni az erdélyi szcéna belterjességével? Tulajdonképpen úgy tűnik, hogy az antológia csak egy kiindulópont ahhoz, hogy egy kicsit szembenézzek azzal, mit jelentene esetleg nemzedéknek

1 *Vitorla-ének „újrátöltve”*: 1967–2017, szerk. CSEKE GÁBOR, Polis, Kolozsvár, 2017, 303.

2 *Uo.*, 7.

3 *Uo.*, 11.

lenni (egyáltalán van-e már a 2020-as *címtelen föld*⁴ utáni nemzedék, vagy mi, akik most indulgatunk Erdélyben, csak posztcímtelenek vagyunk?).

Az 1967-es *Vitorla-ének* antológia szerzői, akik közül páran a második Forrás-nemzedék kiemelkedő tagjaivá váltak, a könyv megjelenésekor körülbelül ott tartottak, ahol most én, és ez kísérteties: feltárlukozik egy irodalmi közeg, mely szüleimnél öregebb, ugyanakkor a Lászlóffy Aladár által összeválogatott verseik, az antológiáról keletkezett vitairatok, kritikák úgy konzerválták őket költőként, hogy úgy érzem, elsősorban huszonevesként (fiatalként)⁵ van közünk egymáshoz. Ezt nyilván bővíteni lehet azzal, hogy huszoneves (fiatal) *pályakezdő* költőként, de a kapcsolódási pontok legpontoszerűbbike a fiatalságunk, ami megfelelő keretek között örökké közös volt és lesz.

A pályakezdést már problémásabb általános érvényűen kijelenteni, hiszen úgy vélem, az antológiában jelent meg nálam pályakezdőbb, és olyan is, akinek túlszárnyalására életem egyik pontját tekintve sem lehetnek ambícióim. A szerzők költőségével kapcsolatban már az akkori kritika is vetett fel kérdéseket (ki tudja, rólam hogyan szólnának), így azt is nehéz biztos kiindulópontként használni, hiszen ki tudja, álllok-e ehhez én vagy az antológiában szereplők közül jó páran elég biztos talajon. Aki a versek poétikai vagy esztétikai elemzéséért jött, az inkább szerezze be a *Vitorla-ének* 2017-es, többé-kevésbé kritikai kiadását, és forduljon vele helyi hermeneutáihoz.

Ha eltekintünk a versek referencialitásától (és tekintünk el, hiszen másképp túl sok szétszálaznivaló akadna), akkor a fiatal erdélyi szerzőségről Király László és Farkas Árpád Ifjűmunkásban megjelent, a *Vitorla-énekekről* folytatott kerekasztal-beszélgetés során elhangzott hozzászólásához, valamint Molnos Lajos és Bokor Katalin utólagos megjegyzéséhez fordulhatunk. '67-ben Király László a politikai (és esztétikai) cenzúrát nevezi meg dühe egyik fő forrásának: „Ha azért jöttem ide, hogy most dühös legyek – különben az vagyok –, akkor nem értem el vele semmit, mert nincs itt Márki Zoltán és Székely János, akik időnként az irodalmi barbarizmusnak gyönyörű példáit szolgáltatják. [...] Mert mit kezdjünk az ilyen arisztokrata gesztussal: uram,

4 *címtelen föld*, szerk. ANDRÉ Ferenc – HORVÁTH Benji, Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2020.

5 Azért kell *fiatalként* is meghatározni magunk, mert a *Vitorla-énekekben* megjelentek tizennyolcévesek és harmincasok versei is, tehát a *huszonevesség* mint *fiatalság* hangoztatása inkább az átlagolás eredménye, mintsem a szerzők életkorának szigorúan vett tolmácsolása.

vigye el innen ezt a verset, ez magának biztos tetszik, tetszik nekem is, de az Utunkban nem közlünk szerelmes verset? Vagy: uram, ezt a verset nem lehet így befejezni, mert úgy kell befejezni, ahogy Illyés Gyula befejezte.”⁶ Később azt is megjegyzi, hogy az egyik versében található „*vétkes* szótól valaki megijedt, valakinek nagyon fájhatott ez a szó”, mert *gyengégre* cserélte. Molnos Lajos is hasonló szálon száll be a vitába: „Egyetértek ezzel a kéréssel, olyanképpen értelmezve a segítséget, hogy épp a szerkesztők, a kiadók ne kényszerítsék nagyon sokszor a fiatal írókat, költőket, hogy az ő önkényesen kialakított szerkesztői szabályaihoz-normáihoz alkalmazkodva tegyen öntudatosan vagy öntudatlanul erőszakot lelkiismeretén.”⁷

Farkas Árpád üdvözli generációjának gyarapodását, s arra ösztönzi magát és társait, hogy mondják el, *hogyan érzik magukat*. Bokor Katalin is *huszonnyolc „dühös” vagy kevésbé dühös* fiatalelőként hivatkozik a *Vitorla-ének* szerzőire, ő (is) elsősorban a közlési lehetőségek hiányát veti fel problémaként. Farkas Árpád az Előrében megjelent kritikájában továbbá azt taglalja, hogy „gyakrabban kéne arra gondolnunk, hogy irodalmi sajtónkból évtizedek óta eltűnt a társadalmi gondjaink-bajaink gyökeréig nyúló, veséző, harcos publicisztika, s újjászületését a társadalom kéri az íróktól”,⁸ továbbá véleménye szerint „időszerű lenne, ha lassan körvonalazódni kezdene mai magyar írásművészetünk romániaiúsága”,⁹ s ezzel a két háború közötti transzilvanistákat idézi meg szövegében.

Azt láthatjuk, hogy a kerekasztal-beszélgetés során vagy mentén nyilatkozó három fiatal szerző egyrészt a közlési lehetőségek hiányát veti fel, másrészt a megjelenő (főleg publicisztikai) írásokat felületesnek érzékelik, sajátjaikat pedig nem nagy bizalommal adják át a szerkesztőségeknek. Király László a folytonos elutasítást, a szerkesztőségek fölényeskedését nevezi meg a közöny forrásaként (és sejtethetjük, hogy Farkas Árpád ezt a közönnyt tartja a publicisztikai válság okának). Ennek tükrében úgy tűnik, a második Forrás-nemzedék valóban militáns retorikával lépett fel, s ebben nagy szerepet játszott a *Vitorla-ének*, hiszen az antológia megjelenése adott teret a bejáratott kommunikációs utak felbolygatásának.

Fiatalon persze könnyű a magam és korosztályom malmára hajtani a vizet, s azt a következtetést levonni, hogy bizony-bizony, már

6 CSEKE, *I. m.*, 300.

7 *Uo.*, 314.

8 *Uo.*, 334.

9 *Uo.*

1967-ben is fontos volt, hogy vannak fiatalok. Érdeemes figyelni azonban Szilágyi Domokos vitairatára és kritikájára is, aki az *öregeket* arra szólítja fel, hogy ne ájuldozzanak a boldogságtól csak azért, mert vannak fiatalok, akik írogatnak ezt-azt. Alapvetően két egymásnak feszülő erő bontakozik ki a *Vitorla-ének* recepciója mentén: az egyik fiatal, és valamit nagyon meg akar változtatni poétikailag, esztétikailag és politikailag (lásd Farkas Árpád fentebb idézett megjegyzéseit a publicisztikával kapcsolatban), a másik pedig maga is két (látható) részre oszlik. Az egyik kézfeltartva hátralép egyet, hogy a fiatalság történészen, a másik pedig tényleges párbeszédbe lép. Valószínűleg akkoriban is akadt ez utóbbiak mellett egy harmadik réteg is ('67-ben a cenzorok és az ideologikus írók), mely igencsak jól pénzelt volt, s akik történni se hagyták a fiatalságot, s párbeszédbe se léptek, igényeiket ültették át, nem tudásukat. Sajnos vonhatóak párhuzamok a jelenlegi helyzettel, bár nem szeretnék relativizálni egy elnyomó rendszert sem. Dühöt most is érezhetünk, sőt az erdélyi (de általában a magyar) szerzők nagyja érez, de nehéz írásban ilyen erős szavakkal lázadni, ha azok, akiknek szól, egyszerűen úgy tesznek, mintha nem létezne a magyar irodalom valósága.

Mi dühösek vagyunk? Le tudnám írni kortársaimról (legalábbis az erdélyiekről, akiket jobban ismerek, mert kevesebben vannak), hogy *dühösek vagy kevésbé dühösek*? Lehet egy fiatal szerző nem dühös? Fiatal az a szerző, amelyik nem dühös? Zsidó Ferenc a *címtelen föld*ről írt kritikájában megjegyzi, hogy „megdöbentő, [...] mennyire komor kötet ez: kissé sok a trauma, a szorongás. Csakugyan ilyen világban élünk, ezek a fiatal költők alapélményei? Ebből az antológiából jószerével hiányzik a vidámság, a humor, a játék. Ha nem fiatalként, csikókorban, mikor fognak ezek a költők játszani? Egyáltalán: kell, lehet még játszani?”¹⁰ Kérdés, hogy ez az antológia megjelenése óta eltelt négy évben változott-e: mi, a *címtelen föld* utániak komorabbak, könnyösebbek, vagy esetleg dühösebbek vagyunk-e? Egyáltalán vagyunk-e? Lászlóffy Aladár annak idején a *Vitorla-ének* szerzőbőségét azzal magyarázta, hogy minden bizonnyal *hullámhegyen* volt a hatvanas években az erdélyi magyar irodalom¹¹ – az efféle matematikuskodásban nem

10 ZSIDÓ Ferenc, *Metafordulat az erdélyi fiatal lírában (A Címtelen föld című antológiáról)*, Székelyföld 2022. január, <https://szekelyfoldfolyoirat.ro/szemle/zsido-ferenc-metafordulat-az-erdelyi-fiatal-liraban-a-cimtelen-fold-cimu-antologiarol-.html> (utolsó hozzáférés: 2024. 11. 22.):

11 CSEKE, I. m., 304.

hiszek. Már csak a túlélési ösztönöm miatt sem, mert ez azt jelentené, hogy a *címtelen föld* egy ilyen hullámhegy lenyomata, s e logika szerint nekem bizony völgyben kell felnőnem.

A *Vitorla-ének* körüli vitából kiderül, hogy a szerzők (és nem csak a fiatalok) úgy érzik, közel sincs elég tér adva az irodalomnak, és különösen a versek sínylik meg ezt. Szilágyi Domokos megjegyzi, hogy „irodalmi hetilapunk, az Utunk enyhén szólva szeszélyesen bánik versekkel és verselőkkel. Vannak uborkaszegzonjai – s nem hinném, hogy kézírathány miatt –: e gyászos csillagzatú időszakokban be kell ér-nünk (íróknak-olvasóknak) 1-2-3 verssel: máig se feledhetem például a tavaly őszi Nagy Pangást: egyik szomorú bizonyítéka volt (ellenőrizhető!), hogy az európai költőtálatkozó munkálatainak hetében a lap teljes versanyaga 1 (írd és mondd: egy) fordításból állott. (Egy vietnami költő rövid verse.) – Nem kellene-e, nem lehetne-e az ilyen baleseteket elkerülni?”¹² Ez a következetlenség szinte elképzelhetetlennek tűnik a jelenből nézve, s ilyen körülmények között nem csoda, hogy Molnos Lajos úgy kezdi hozzászólását a vitához, hogy „mindenki szeretettel, megértéssel és atyailag beszélt rólunk, csak éppen az nem jutott eszébe senkinek, hogy megkérdezze: de hát hol is vannak ezek a fiatalok?”¹³ Molnos talán egy kicsit túl drámaira formálta ezt az első mondatot, a vita anyagának elolvasása során azonban tényleg feltűnik, hogy kevesen elegyednek valódi párbeszédbe, kevesen vállalják azt, hogy rendben, akkor nézzünk szembe ezzel a még-nem-nemzedék nemzedékkal, és olvassuk őket. Hozzátenném, hogy a fiatalok között is vannak eltérő nézetek, Molnos azt hangoztatja, hogy „ha szeretnek és becsülnek, hát tegyenek többet”, míg Farkas Árpád, amint azt a fentiekben már bemutatottam, sokkal inkább a saját nemzedéki irodalmi kommunikációs közegek kialakításában látja a megoldást (Kolozsváron ekkoriban a második Forrás-nemzedék tagjai a Gaál Gábor-kör rendszeres résztvevői, tehát adott számukra egy közeg, ahol találkozhatnak egymással és irodalmukkal, ráadásul gyakran őrködnek felettük az „öregek” – Cseke Péter írja, hogy „Baróti Pál, Lászlóffy Aladár, Szabó Gyula, Bodor Pál, Fodor Sándor időnkénti vagy tartósabb jelenléte a Gaál Gábor Kör vitáin nemcsak az »írónevelést« szolgálta – »villámhárítói« szerepet is magukra vállaltak”,¹⁴ azaz a Securitate szemeit magukra vonták).

12 *Uo.*, 312.

13 *Uo.*, 313.

14 *Uo.*, 279.

Cseke Péter szerint a hatvanas évek első felében „a Gaál Gábor Kör mintegy 100-120 tagot számlált. (Markó Béla 150-re is emlékszik.)”¹⁵ Szász János, amikor a Forrás-sorozat lehetséges előfizetői számát saccolgatja, jelenüinkből nézve ugyancsak hihetetlen számokat mond: „Három-négyezer ember biztos jelentkezne az országban, s ilyen példányszámban évente legalább húsz [!!!] kötetet nyugodtan ki lehetne adni”¹⁶ – ne feledjük el, hogy itt kizárólag erdélyi könyvkiadásról van szó. Még akkor is, ha Szász csak egy elvetemült álmodozó volt, ezek a számok elég kétségbeejtőek. Ki az, aki ma Erdélyben mer 4000-es példányszámban kiadott évenkénti 20 kötetes *verssorozatról* álmodozni? Szilágyi Domokos a *Vitorla-énekről* írt kritikájának elején a következőképpen kérdeztet és válaszolgtat: „Hányan írnak ma verset nálunk? Sokan. Hányan olvasnak ma verset nálunk? Körülbelül annyian, ahányan írnak. Tehát kevesen.”¹⁷ Akárhonnan nézzük, már a hatvanas évek erdélyi magyar irodalmi közege híjával lehetett az olvasóknak, még úgy is, hogy a Gaál Gábor Köröket 100+ fő látogatta.

Javítson ki, aki jobban tud számolni, de a kolozsvári Bréda Köröket mostanában legfeljebb 50, a sajnos nem elég rendszeresen rendezett Hervay Klubokat pedig 15-30 fő szokta látogatni. Más erdélyi városban ilyen jellegű, fiatalok fiataloknak fiatalokért irodalmi megmozdulás nemigen van, nemrég indult Csíkszeredában a FIRKA Műhely, de azóta, hogy Horváth Benji és André Ferenc elkezdtek szervezni a Hervay Klubot Kolozsváron, ez az első fiatalok által kezdeményezett irodalmi kör Erdélyben. Idén az Erdélyi Magyar Írók Ligája is indított egy tehetség gondozó programot a Méhes György Tehetségkutató Pályázat díjazottainak, így ez is elsősorban fiatal, pályakezdő szerzőknek biztosít fejlődést és kommunikációs csatornát az irodalom „öregével”, idén, 2024-ben a senior díjazottak meghívást kaptak az E-MIL táborába is.

Három irodalmi folyóirat, a Helikon (Kolozsvár), a Látó (Marosvásárhely) és a Székelyföld (Csíkszereda) viszonylag gyakran szervez lapszámbemutatókat, író-olvasó találkozókat, felolvasásokat stb. E három lap közül a Helikon kiemelendő, hiszen Pávilon 420 rovatával állandó teret biztosít fiatal szerzőknek, azzal pedig, hogy szakmai gyakorlatozókat fogadnak a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudo-

15 *Uo.*, 275.

16 *Uo.*, 304.

17 *Uo.*, 328.

mányi Karáról, évről évre szembesülnek a fiatal író- és olvasóréteg igényeivel. A Látó annyiban balszerencsésebb, hogy Marosvásárhelyen nincs bölcsészet, viszont ők is tesznek lépéseket a pályakezdők felé: 2023 áprilisában szerveztek egy workshop-hétvégét a szerkesztőségben, ugyanazon év október 7-én pedig a Helikonnal együttműködve tartottak írásműhelyt Kolozsváron. Elég nyilvánvaló, hogy a folyóiratok szerkesztőségével sokkal könnyebben lehet egészséges kapcsolatot ápolni ma, mint a hatvanas években, úgyhogy nem szabad túlságosan elkeseredni, amíg vannak lapjaink, amik a szellemi igényeket tiszteletben tartják, lesznek fiatalok, akik nem *minden* ellen akarnak lázadni. A lapok anyagi helyzetük ellenére sokat tesznek azért, hogy ne csak fellegvárai legyenek az irodalomnak, hanem agorái is.

Ha csak Erdélyt nézzük, akkor a közeg elég könnyen bejárhatónak látszik, a fentebb említett három lap párbeszédben áll egymással, együttműködnek, könnyű fiatal szerzőként tájékozódni köreikben. Ha valaki debütál, a Bréda Ferenc Irodalmi Kör és a Hervay Klub gyorsan reagál, így Kolozsváron elég könnyű megtalálni a kommunikációs csatornákat, mielőtt vonzóbbá válna valamelyik pénzügyileg jobban felpuffasztott folyóirat vagy felülről kezdeményezett írói csoportosulás. Az erdélyi körök, lapok elég szép számban biztosítanak megjelenést magyarországi szerzőknek is, ez azonban fordítva kevésbé igaz: ahhoz, hogy valaki ne csak az erdélyi közegben mozogjon, óriásiit kell dobantania, vagy ki kell költöznie Budapestre legalább egy évre. Lehet, hogy ez a természetes kulturális szelekció része, azt azonban mégis furcsállom, hogy az idei erdélyi könyvtermés kritikai lenyomata igencsak hézagos, még olyan szerzők esetében is, akik akár a *címtelen föld*, akár táborok, akár mindezekről függetlenül már bekerültek a magyarországi irodalom látóterébe (lásd Sánta Miriám *Kilenc szabad növény* és Sárkány Tímea *Boszorkányok nyara* című kötetét – utóbbi Budapesten él, volt is ott könyvbemutatója).

A *címtelen föld*ről írt kritikájában Pál Sándor Attila megjegyzi, hogy „azoknak a nem-erdélyi szerzőknek a felsorolását teljesen feleslegesnek éreztem, akiknek poétikájára szintén érvényesíthetőnek tűnnek a metamodernizmus paraméterei, hiszen az antológia nevei és szövegei ismételten csak nincsenek rászorulva arra, hogy ezek a vélt vagy valós kapcsolódási pontok legitimálják őket.”¹⁸ A legfrissebb erdélyi antológiában szerintem ez nem legitimáló gesztus: a hatvanas évekkel

szemben most nem jelent gátat a cenzúra ahhoz, hogy az erdélyi magyar irodalmat a maga kortársiségében vessük össze a magyarországi kortárs irodalommal, hiszen csak így kerülhetjük el a provincializmust: ez van, az erdélyi irodalom útja a világirodalom felé még mindig elsősorban Magyarországon keresztül vezet. A kommunizmus alatt nem sikerült olyan romániai intézményrendszert létrehozni, mely a kisebbségi irodalmakat és a román irodalmat egyetlen projekt keretében olyan hálózatokban forgatja és tárja fel, melyekben az erdélyi magyar irodalom önálló, sajátos kapcsolódási pontokat igénylő elemként válhatna értelmezhetővé. Lehet, hogy az erdélyi magyar irodalmi intézmények most egyedül kell megtegyék ezt a lépést, hiszen – ha a jelenlegi irodalompolitikai helyzetben nem akadnak új csatornák a világirodalom felé – könnyen lehet, hogy hamar lényegtelené válik arról vitatkozni, hogy van-e erdélyi magyar irodalom, vagy nincs. A kolozsvári BBTE Echinox című folyóiratában kódolt interkulturális projekt hamar csődöt mondott (eleve kényszerből jött létre – „Hogy mennyire diktatórikus eszközökkel indították az Echinoxot, az abból is kiderült, hogy a rektorátus által kinevezett főszerkesztő, Eugen Uricaru, mielőtt Ágoston Vilmosékra csukta volna az ajtót, kijelentette: „vagy aláírjátok, hogy mind tagjai lesztek az Echinoxnak, vagy addig nem mentek ki innen.”).¹⁹ Bár a lap még létezik, és működnek a magyar oldalak, a kétnyelvű projektek hiányában nehéz választ adni arra, hogy miért van egyáltalán szüksége a magyar irodalomnak ilyen formában az Echinoxra. Ha a román és a magyar szerkesztőség hatékonyabban együtt tudna működni, akár európai uniós projektek megpályázására is adódhatna alkalom, és az Echinox egy tényleges transzkulturális lappá válhatna, de ehhez hosszú évek alatt beágyazódott kommunikációs szokásokon kellene változtatni.

Elég megnézni a 2024-es Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásár *Látó Irodalmi Játékok* címmel futó rendezvényeiről a képeket, hogy illúziótlanul dolgozhassunk: a hálózatkutatóknak nem lesz nehéz dolguk feltérképezni a kortárs erdélyi irodalom kapcsolathálóit. Ilyen körülmények között fokozottan szükségzerű lenne rendszeresen megbolygatni az erdélyi irodalmi életet magyarországi szerzőkkel és fordítva. Erre egy írói rezidenciaprogram lehetne a legjobb megoldás, kezdetben budapesti és kolozsvári központokkal, hiszen ezek azok a települések, ahol egy rezidens szerző a legkönnyebben be tudna kap-

19 CSEKE, I. m., 283.

csolódni az irodalmi életbe. A közegek ütköztetése cél kellene legyen, nem mellékterméke az egyetemi tanulmányoknak, s úgy gondolom, Kolozsvárnak is van bőven, amit nyújtania magyarországi fiatal alkotóknak. De ezt nekünk, Kolozsváron alkotó fiatal költő-íróknak kell fenntartani. Tulajdonképpen a városon túl (tornyaival, utcácskáival, múlt századi kereszteződéseivel) mi vagyunk azok, akiknek nyújtaniuk kell valamit a magyarországi közegnek. Túlságosan rájátszunk romániaságunkra? Miért akarunk mindenáron erdélyi antológiákat? Miért fontos, hogy erdélyiként mutassuk meg magunkat? Mi, *címtelen föld* utániak, akik még nem beszélünk magunkról többes számban, először ezzel az erdélyiséggel kell megbarátkoznunk, újra fel kell fedezzük, mit jelent az, amikor a saját elsődleges közeged nem érzed túl szűknek (túlcsordulni lenne jó, mint a *Vitorla-énekben* a huszonnyolc szerző).

A központosított magyar irodalompolitika egyre kevésbé veszi tudomásul a központosíthatatlan magyar irodalmat. Bár a transzközép lefektette a kortárs erdélyi irodalom intézményrendszerének alapjait, a későbbiekben parlagon hagyta, sőt itt-ott be-besózta, szétsuttogva, hogy akinek nem tetszik, menjen Budapestre (vagy Aradra), és keressen magának megélhetést, ha nincs rajta bizonyos sötétebb színű listákon. Fiatal erdélyi szerzőként a második Forrás-nemzedék fellépése a generációk közti együttműködésre és a javítanivalók hatékony felméréseinek fontosságára hívja fel a figyelmem: az irodalmi élet intézményrendszerét nem lehet egyszer s mindenkorra megcsinálni. Mindig jön egy újabb generáció, amelynek más igényei vannak. A világirodalmi szcéná folyton változik, új kapcsolatok kellene, új hidak, új fordítások, új rezidenciaprogramok, új hálózatok, melyeket ha nem találunk ki magunknak, valóban a földre huppanunk a *címtelen föld* és a következő egetrengető erdélyi antológia között.